

listnatých lesov na smrekové monokultúry. Ako profesor pestovania lesov nahliadol prof. Kriška omyly smrekománie a snažil sa ich zbaviť. Že pritom upadol do opačného extrému, totiž do nálady bezmocnosti, dokazuje jeho článok, uverejnený v lete tohto roku v časopise lesného hospodárstva Poľana, kde sa zaoberá vplyvom učenia Mičurina a Lysenku na pestovanie lesov a dochádza k tomuto záveru:

„... vlastnosti našich drevín by šlo pozmeniť, ... ale by sme museli vybrať pre párenie len vynikajúce jedince a z ich potomkov vybrať zas tie najlepšie jedince v hojnom počte, k čomu sú už potrebné nie stáročia, ale tisícročia.”

To je otvorená kapitulácia odborníka, ktorý nepochopil učenie Mičurina a Lysenku a ktorý priznáva, že nevie riešiť problémy pestovania lesov v našej Pätročnici, lebo by na to potreboval tisícročia. To je typický doklad impotencie, ku ktorej vedie odborníkov nedostatok správneho filozofického vzdelania.

Uviedol som týchto niekoľko skutočností, aby som osvetlil aj s hľadiska tzv. aplikovaných vied v pôdohospodárstve, že treba prelomiť ľady a rozvíriť hlavu filozofických problémov. Som presvedčený, že táto konferencia uľahčí a urýchli plnenie veľkých budovateľských úloh, pred ktorými stojí naše hospodárstvo. Čím rýchlejšie prekonáme a odstránime z vedomia ľudí zvyšky buržoáznej filozofie a čím lepšie si osvoja naši odborníci, technici a hospodári filozofiu marx-leninizmu, tým úspešnejšie budeme rozvíjať vedu a tým priekavejší bude pokrok, dosiahnutý pri výstavbe socializmu.

ANDREJ SIRÁCKY

BURŽOÁZNO-TRIEDNE KORENE A IDEALISTICKÉ POZÍCIE SOCIOLOGIE A SOCIOGRAFIE NA SLOVENSKU

Sociológia pestovala a rozvíjala sa u nás pred oslobodením, a s určitým obmedzením aj po r. 1945, ako samostatná, „objektívna“, „nadstrannícka“, „empirická“ a vo veľkej miere akademická veda. Jej „odbornosť“ a „vedeckosť“ zdôrazňovala sa najmä tým, že sa popierala akákoľvek spojitosť sociológie s filozofiou, so svetonáhľadom a s politikou. Tento „objektivizmus“ je v podstate filozofickým idealizmom a jeho spoločenské dôsledky sú vyslovene reakčné, ako vidieť aj teraz v buržoáznej sociológii v kapitalistickom svete.

Buržoázna sociológia i so svojím najprepracovanejším a „najekstremnejším“ odvetvím, sociografiou, chápala spoločnosť a človeka abstraktne, netriedne a „nadtriedne“, bez prihliadania k historickej podmienenosti, diferencovanosti a konkrétnosti spoločenských javov. Sociológovia a sociografi pracovali údajne „vedecky“, empiricky, na základe „faktov“ a materiálu, svoju vedu snažili sa vybudovať podľa vzoru prírodných vied. Teoretická neujasnenosť základov sociológie, jej metodologické nedostatky prejavovali sa najmä v tom, že sa spoločenské javy redukovaly bezo zvyšku a mechanicky na zákony prírodné, alebo naopak, spoločenský život sa úplne izoloval od prírody, od spojitosti s objektívnou realitou. I v jednom, i v druhom prípade uzávery a dôsledky viedly do metafyziky, mystiky, iracionality a fideizmu. Okrem toho, rozličné smery a školy v buržoáznej sociológii — pre nedialektické chápanie vzťahu prírodných a spoločenských javov — odmietaly akúkoľvek spojitosť tejto „vedy“ s politikou, praxou a najmä s úsilím o premenu a prestavbu spoločnosti.

Nie je potrebné, aby som na tomto mieste podrobne analyzoval jednotlivé sociologické školy, stačí konštatovať celkovo, že týmto izolovaním od filozofie, od prírody, od ekonomiky, politiky a praxe spoločenský život sa atomizoval a fetišizoval, zákonitosť spoločenského života ostala neodhalená a nehistorické a nedialektické ozrejmovanie sociálnych faktov a javov viedlo k obhajobe najreakčnejších politických teórií a hnutí. A hoci buržoázna sociológia a sociografia začala upotrebovať najzložitejšie matematické vzorce a funkcie (spoločenské javy, ich „nelineárnosť“ a „nevývinovosť“, spoločenské „rytmy, fluktuácie a oscilácie“, ich „koexistenciu“, „federovanosť“ a pod. vyjadriť bolo možné vraj iba kvantitatívne, v koreláciách a koeficientoch, štvordimenzionálne až viacdimenzionálne atď.), jej teoretickým a ideologickým základom ostávala mystika, fideizmus a iracionalita. V spoločenskom živote, v praxi prinášala reakciu a bezperspektívu, odvádza od správneho a vedeckého poznávania objektívnej skutočnosti. Sorokin, jeden z najreakčnejších buržoázných sociologov, ktorý bol teoretickou a ideologickou oporou aj slovenskej sociológii, na základe shrnutého rozsiahleho materiálu „dospel“ k uzáveru, že dnešná „senzitivná“ kultúra (pod tým myslí kultúru materialistickú, socialistickú) zaniká a že človečenstvo vstupuje do obdobia „náboženskej renesancie“, do štádia „idealizačnej alebo idealistickej“ kultúry. *Najvyspelejšia pracovná technika* mu nebránila, aby dospel k najvedeckejším a najnelogickejším uzáverom: materializmus vraj znamená „poníženie človeka“ a z tohto „poníženia“ človeka vyslobodia noví „svätci a askéti“ k „väčšej sláve božej“ na línii „duchovnej spásy“ (kríza — doba skúšky — očistenie — omilostenie — vzkriesenie).

Nebudem sa podrobnejšie zaoberať teoretickými základmi tejto „nefilozofickej“, „nepolitickej“ a čisto „empirickej“ spoločenskej vedy, ktorá skončila v najvulgárnejšom filozofickom idealizme, v primitivizme a vo fetišizme. Takéto boli aj ideologické základy buržoáznej sociológie a sociografie, pestovanej donedávna na Slovensku, a to bez ohľadu na to, či si toho jej predstavitelia (Štefánek, Hirner, Gula a iní) boli *subjektívne* vedomí, alebo nie. Pretože medzi našimi vedeckými pracovníkmi vo filozofii a v spoločenských vedách rozličné sociologické teórie ešte stále strašia a sociografia ešte vždy zápasí o „domovské právo“, pokúsím sa v krátkosti a konkrétne poukázať na nevedeckosť, scestnosť a reakčnosť takejto „vedeckej“ práce.

V tomto svojom diskusnom príspevku, pre nedostatok času, ohraničím sa iba na prácu predstaviteľa tejto vedy na Slovensku, na bývalého profesora sociológie na Slovenskej univerzite, Antona Štefánka. Treba síce uznať, že svoje životné dielo *Základy sociografie Slovenska* (Slovenská vlastiveda III) písal v ťažkých podmienkach za tzv. Slovenského štátu. Ale fakt je na druhej strane, že *táto práca vyšla v novembri r. 1945*, to znamená v dobe, keď už nebolo u nás fašizmu, ani Slovenského štátu, keď už bola jasná úloha buržoáznej vedy, filozofie a ideológie vo vojne, keď bola zrejmá jej spätosť s fašizmom a vôbec s reakciou, keď víťazstvo Červenej armády urobilo koniec odvekému hospodárskemu, sociálnemu a nacionálnemu útlaku nášho ľudu.

Je preto potrebné, aby sa povedalo niekoľko slov o charaktere a smysle sociografickej práce, konanej na Slovensku.

Štefánkove *Základy sociografie Slovenska* sú prácou objemnou, obsahujúcou rozsiahly štatistický materiál aj hojnú literatúru, dotýkajúcu sa veľkého množstva otázok teoretických aj praktických (teoretické základy sociológie a sociografie, metodológia, rozbor slovenskej spoločnosti, problémy vidieka,

inteligencie, národovectva, vlastenectva, typologie, problémy demografické, duchovná a hmotná kultúra, otázka národnostná, robotnícka otázka na Slovensku). Na každej stránke javí sa jeho úsilie ostať na „prísnom, empirickom a vedeckom“ hľadisku, ale ostáva len pri tomto úsilí, lebo zo svojho teoretického (idealistického) východiska ani nemohol prísť k nijakým vedeckým uzáverom.

Štefánek definuje sociológiu ako „vedu o sdružovaní človeka“, ale sociolog vraj „nie je povolaný dávať zákony národu“. (12). Pod tým myslí na „vedu“, založenú Comteom, rozvíjanú Tardeom, Paretom, Rossom, Weberom, Gustim, Sorokinom a i. V tejto vede spoločenské javy a fakty stoja vedľa seba „neutrálne“, „federovane“ (složky biologické, psychologické, hospodárske, umelecké, mravné atď. sú úplne „rovnocenné“ v spoločenskom živote). Ani stopy tu nevidieť po hľadaní základných faktorov spoločenského vývinu (materiálne pomery spoločnosti, výrobné sily a vzťahy, základňa). V krátkom prehľade dejín spoločenských teórií ani slovom sa nezmienil o Marxovi a Engelsovi. O marxizme hovorí na str. 333 a uvádza, že marxizmus („Karol Marx a jeho žiaci“) neberie do ohľadu „národné a triedne diferencie“ a že marxistická ideológia spočíva na „všefudskom mechanizme a technicizme“, na „ľudskom egoizme“ a že verí v „automatický vývin kapitalizmu“ (333). Z takto nepochopeného marxizmu vyplývajú všetky zásadné i dielčie, teoretické aj praktické nedostatky diela.

Chápe spoločnosť nehybne, staticky, abstraktne a spoločnosť ako taká je vlastne zabsolutizovaný kapitalistický poriadok. Najvyššími hodnotami spoločenského života sú súkromné vlastníctvo a individualita človeka. Človek sa rodí „s pudom po individuálnom majetku. Každý človek je predovšetkým individualista, je tvorivý a túži po súkromnom majetku...“ (331). A ďalej: „Bohatstvo, t. j. nashromáždený alebo do nehnuteľností investovaný kapitál, nie je nič iného ako znak mimoriadnej pracovnej schopnosti a snahy zachovať rodinný majetok. Stvoriť, udržať a rozmnožovať rodinný majetok je ideálom nielen bohatých, ale aj chudobných“ (332). Touto „mimoriadnou pracovnou schopnosťou“ vynikajú vraj najmä „veľkopodnikatelia, továrnici“, ktorí sa stávajú „rozhodujúcimi produktívnymi činiteľmi“ a táto ich „individuálna hospodárska tvorivosť je základom vyššieho oceňovania práce“ (333). Celý systém práce, i povaha skúmaného materiálu, aj rozsah, aký je venovaný jednotlivým problémom (napr. otázke inteligencie sú venované str. 99—178 a 292—326), svedčí jasne o triedno-buržoáznom a idealistickom hľadisku autorov, podľa ktorého všetky materiálne a duchovné hodnoty vznikajú z kapitalistickej túžby „zachovať rodinný majetok“ (332). Takéto chápanie ekonomickej, sociálnej, politickej a duchovnej problematiky má za následok, že *robotnícka otázka na Slovensku je odhavená 5 (!) stranami z 440 strán*. (389—394), pritom je to úplne nepochopenie podstaty robotníckeho hnutia, internacionalizmu, socializmu. Štefánek nevidí nijaký kvalitatívny rozdiel medzi socializmom a nacionalizmom, veď oba majú „priamo náboženskú podstatu“ (403). Nacionalizmus je dokonca vyššou hodnotou než socializmus, keďže iba v ňom je „záchrana malých národov“, ktoré vidia v ňom „všetky ideále mravné, náboženské, jazykové, estetické, plemenné aj politické“ (398). Nesprávne chápanie podstaty nacionálnej otázky vidíme aj z autorovej definície národa ako „skupinovej formy života, danej *prírodou*“ (13). Ešte zreteľnejšie je toto nepochopenie (s prvkami rasisticko-šovinistickými) pri hodnotení otázky židovskej a cigánskej (91—96).

Štefánkovi je oporou slovenského života vidiek a na ňom žijúci sedliak (chápaný jednotne, nediferencovaný), ktorý „svojou vystupňovanou láskou k pôde“ (88), svojim konzervativizmom a tradicionalizmom „zachoval mimo-riadne cenné vlastnosti duchovné i telesno-biologické“. Odmieťa „jednostrannú urbanizáciu“, lebo sa tým ruší „rázovitost vidieka“ (63). Zdôrazňuje „štabilizačnú funkciu“ tradicionality vidieka, lebo v nej vidí hlavnú oporu kapitalistického spoločenského poriadku („vidiek, ako bezpečná opora platného mocienského, právneho a mravného poriadku, základ a záruka spoločenskej stability“). Štefánek je teda ideológom slovenských agrárnikov, politickej strany statkárov a dedinských boháčov, vykorisťovateľov robotníkov a malých i stredných roľníkov.

Štefánek mnoho uvažuje o problémoch inteligencie, o vlastenectve, o národovectve, o vodcovstve, o typoch „vlastencov“, o mravnej kríze inteligencie, o odrodilstve a pod. Pretože nepochopil súvislosť medzi nacionálnou a sociálnou otázkou, príčiny odrodilstva vidí napr. vo „vlastnej vôli“ ľudí, v psychológii, v nemravnosti, v „duševnej nemohúcnosti“. Nikde nejde k hybným silám spoločenského vývinu, k hospodárskej základni, k spoločensko-triednym koreňom. Keď uvažuje o probléme vlastenectva a národovectva, chápaného idealisticky, medzi „typmi vlastencov“ „typu A. Kmeť a Hurban Vajanský“ ako reprezentantov typu homo poeticus uvádza Martina Rázusa a typu homo politicus Andreja Hlinku, „pretože títo mužovia formovali slovenské národovectvo v minulosti a zvláštnou shodou okolností sú v spojení i v terajšom verejnom živote“ (164). Nezabúdajme, že dielo — hoci sa rodilo v rokoch druhej svetovej vojny — vyšlo v novembri r. 1945!

Štefánek uvažuje aj o príčinách biedy a zla v dnešnom svete a prichádza k záveru, že celá kríza „modernej spoločnosti“ (to znamená, buržoázneho spoločenského poriadku) spočíva v „ubití filozofie, metafyziky a podobných duchovných vied“, v nedostatku idealizmu. „Nie v tom spočíva najväčšia tragika terajšieho ľudstva, že vznikol nebezpečný rozpor medzi vedami prírodnými a filozoficko-náboženskými, ale že veľká väčšina inteligencie a učencov sa odcudzila svojmu *duchovnému poslaniu*“ (103). Nie teda kapitalizmus a imperializmus, nie vykorisťovanie človeka človekom, nie hlboké krízy kapitalizmu sú príčinou biedy a vojen vo svete, ale — úplne v duchu Sorokinovom — nedostatok idealizmu, svätcov a askétov, „spreneverenie“ sa učencov duchovnému poslaniu (na známej línii: kríza — očistenie — omilostenie — vzkriesenie) zapríčiňuje „najväčšiu tragiku terajšieho ľudstva“.

Takéto sú teda teoretické základy a praktické závery buržoáznej sociologie a sociografie.

A aký je uzáver z tohto diskusného príspevku?

Nemilosrdný a nekompromisný boj proti buržoáznej ideológii, filozofii a sociológii, proti všetkým formám a prejavom tejto pavedy, nech sa akokoľvek maskuje „vypselou pracovnou technikou“. Na druhej strane, dôsledne a tvorivo treba všade, vo všetkých vedách a oblastiach života uplatňovať marxizmus-leninizmus, dialektický a historický materializmus. Úlohou pracovníkov vo filozofii v oblasti dialektického a historického materializmu musí byť zovšeobecňovať skúsenosti našej socialistickej výstavby, našej ľudovej demokracie, skúmať a sledovať proces, ako v dôsledku zmien samej materiálnej základne, spoločenského bytia mení sa aj nadstavba, formy spoločenského vedomia, ideologia a filozofia. Plodná a tvorivá práca na tomto poli bude možná iba po dôkladnom zrevidovaní celého filozofického dedičstva z minulosti!